

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXVI. 1939.

AMSTERDAM

P. A. HEMERIJCK

(A. T. KLEEREKOOPEK)

1939.

ZELDZAME NEDERLANDSCHE MUNTEN.

I. Een onbekende Leeuwendaalder voor den handel op Oostpruisen te Harderwijk(?) geslagen.

Voorzijde: MO · ARG' · PRVS · ET — · COM · ORIENT (Geldersch kruisje). Ridder, naar rechts gewend, houdt een wapenschild met een gekroonden leeuw naar links gekeerd.

Keerzijde: CONFIDENS · DNO : NON · MOVETVR · 160(3)? Het laatste cijfer zeer zwak, misschien 7. Het muntteeken vertoont veel overeenkomst met een 4, waaronder een punt.

Kon. Penningkabinet, 26,6 gr. Plaat II, no. 1.

Het omschrift der voorzijde luidt volledig : MONETA ARGENTEA PRVSSIAE ET COMMERCII ORIENTALIS. Zilveren munt van Pruisen en van den Oosterschen handel.

De keerzijde voert de bekende spreuk, die op zoovele Nederlandsche munten voorkomt.

Het Geldersche kruis, het muntteeken, hetwelk men op de voorzijde van dezen Leeuwendaalder aantreft, het geheel een nogal slaafsche nabootsing der Nederlandsche Leeuwendaalders, bracht mij op het denkbeeld, dat deze munt in de Geldersche Munt te Harderwijk het levenslicht kon gezien hebben.

Den 4 Januari 1589 werd aan JACOB DIRKSZ. ALEWIJN, muntmeester van Gelderland te Harderwijk, eene Instructie overhandigd, om behalve andere munten te vervaardigen: Geldersche Daalders (Leeuwendaalders) op den voet van den Hollandschen, benevens den halven Daalder als voren „sal dy munten stellende op d' een syde een groote leeuw sonder Croen, ende op d' ander syde een Waterman mit een kleen leeuwken in de schilt, hebbende *een kleen Croentgen op 't hooft*, und sult op die svde

van den Waterman d' inscriptie stellen: MONETA NOVA ·
ORDI · GEL · AD · VAL · HOL und opt ander sijde van den
leeuw: CONFIDENS DOMINO NON MOVETVR" (DE VOOGT, pag. 26)¹⁾.

Deze munt, bij DE VOOGT beschreven en afgebeeld onder
no. 58, plaat VII. IV, mist echter het kroontje op den kop
van den leeuw.

De afwijkingen in gewicht en gehalte, van de Ordon-
nantie in 1586 door de Generale Staten afgekondigd,
namen intusschen zulke groote afmetingen aan, dat de
Staten-Generaal ernstige pogingen aanwendden om aan
dit euvel paal en perk te stellen en om tot een eenparigen
muntvoet te komen.

Merkwaardig is, dat in de zitting der Staten-Generaal
van 24 Juli 1598 Gelderland ronduit verklaarde „door het
voorbeeld der andere gewesten daartoe genoopt, voortaan
te gaan munten onder den voet van 1586" (DE VOOGT,
pag. 35).

Allerlei andere gewichtige dringende staatszaken ver-
hinderden om aan het bestudeeren van de maatregelen
tot herstel van het muntwezen den noodigen tijd te wijden
en de ernstige pogingen om tot verbetering te geraken
konden eerst in 1602 krachtig worden voortgezet.

De Generaalmeesters van de Munt zonden toch op
8 Juni 1602 eene uitgebreide memorie aan de Staten-
Generaal om aan den onhoudbaren toestand een einde te
maken, in welke memorie zij o.m. voorstelden om *ten*
gerieve van den handel op het Oosten te doen munten:

„den Nederlandschen ducaat met de letters op den
voet van het jaar 1586 en in zilver den Rijksdaalder op
den voet van den Hollandschen in 1583 geslagen. Voorts

¹⁾ W. J. DE VOOGT. *Geschiedenis van het Muntwezen der
Vereenigde Nederlanden*. Deel I. *Provincie Gelderland*. Amsterdam
1874.

te continueeren den muntslag van *Leeuwendaalders*. Voor den handel op de West stellen zij den aanmaak voor van een dubbelen ducaat, ducaten, Nederlandsche gouden kroonen, dubbele Nederlandsche kroonen van 4 gulden, anderhalve kroonen van 3 gulden en enkele kroonen van 2 gulden, benevens een dubbelen Nederlandschen gulden, enkele en halve guldens" (DE VOOGT, pag. 36).

Den 21 October 1602 volgde wederom eene nieuwe remonstrantie van Generaalmeesters aan de Staten-Generaal, waarin zij er op aandrongen, dat direct alle muntstempels der verschillende Munten zouden in beslag genomen worden en stellen zij den muntslag voor van:

„Nederlandsche ducaten, Rijks- en *Leeuwendaalders* voor den *Oosterschen handel*, alsmede van nieuwe Nederlandsche gouden kroonen voor den *Westerschen handel* en voor *binnenlandsche* kapitale penningen: dubbele Nederlandsche ducaten en twee, één en halve guldens.

Van de nieuwe soorten, naar hun advies in alle provinciën eenpaarlijk te maken, leverden zij tegelijkertijd eenige concepten ordonnantiën, alsmede *patronen* (teekeningen)²⁾ in" (DE VOOGT, pag. 36).

Den 2 April 1603 werd door de Staten-Generaal een „placcaet" uitgevaardigd, waarbij, totdat eene algeheele nieuwe Ordonnantie zoude zijn uitgevaardigd, alle muntslag ten strengste werd verboden, behalve de muntslag van gouden dukaten en zilveren Rijksdaalders. Alle stempels moesten worden ingetrokken en „gecasseerd".

Het zou echter nog tot 21 Maart 1606 duren alvorens volkomen éénheid in het muntwezen werd bereikt.

²⁾ Dit zijn denkelijk de teekeningen die door DE VOOGT als Bijlage B beschreven en afgebeeld worden op blz. 162, pl. XIX.

Uit het voorgaande ziet men, dat de muntmeester ALEWIJN in 1589 opdracht kreeg Leeuwendaalders te munten waarop de leeuw in het schild „een kleen croentje op 't hoofd" moest voeren en dat die Leeuwendaalders voor den „Oosterschen handel" bestemd waren. Verder lezen wij er in, dat door de vele afwijkingen in type en gehalte de Generaalmeesters van de Munt in 1602 aan de Staten-Generaal teekeningen van munten zonden, welke naar hun advies „eenpaarlijk" geslagen zouden moeten worden.

Wel een bewijs hoe groot het euvel der afwijkingen in de munten der verschillende provinciën was.

Met eenigen grond van waarschijnlijkheid kunnen wij den hierboven beschreven Leeuwendaalder aan den muntmeester JACOB DIRKSZ. ALEWIJN te Harderwijk toeschrijven.

Hij ontleende het type van dezen Leeuwendaalder aan zijne Instructie van 4 Januari 1589, namelijk te slaan „een Geldersche daalder, het kleen leeuwken in de schilt hebbende een kleen Croentgen op 't hoofd".

Het slechte gehalte van dezen Leeuwendaalder is geheel overeenkomstig de verklaring van Gelderland, den 24 Juli 1598 in de zitting der Staten-Generaal afgelegd.

Het is één dier vele munten, afwijkend in gehalte en omschriften, waardoor de Generaalmeesters der Munt en de Staten-Generaal gedwongen werden in te grijpen om den Nederlanden tegen de heerschende praktijken in bescherming te nemen.

Het slechte gehalte van dezen Leeuwendaalder kan er ook op wijzen, dat deze munt in een clandestien Munthuis (zoogenaamde „Hagemunt") geslagen is.

Wellicht dat een verdere studie hierin eens meer licht zal kunnen brengen.

II. Twee onbeschreven gouden munten voor **MARIE VAN BRIMEU**, Prinses van Chimay, Gravin van Megen, door haar muntmeester **JOHAN VAN EVERDINGEN** te Gorinchem geslagen (1585-1587).

No. 1. Ryal (15 Shillingstuk).

Voorzijde: **Q·T·D·G - P·C·T·L - REGINÆ - ELIZABET· ANGL·**. De prinses in een schip, tegen welks boord een roos, op den vlag van het schip monogram van B R.

Keerzijde: **IS·TVT·TRANSIENS·PER·Q·EDIV· ILLORVM - IBAT·R·T·**. Versierd kruis, waarop een zon, in de hoeken van het kruis gekroonde luipaarden.

Plaat II, no. 2.

Het volledige omschrift van de voorzijde luidt: **MARIA dei gratia principissa Chimaii ad legem Reginae ELIZABETHAE Angliae.** (MARIE bij de gratie Gods prinses van Chimay op den voet (der munten) van Koningin ELISABETH van Engeland (geslagen)).

Het monogram op den vlag BR staat voor Brimeu.

De keerzijde voert de spreuk, die men op de oude gouden Engelsche munten aantreft, aan het einde van het omschrift de letters **R·T·**.

De stad Gorinchem (Gorkum) beschouwde zich als erfgenaam der heerlijkheid Arkel en de letters **R·T·** kunnen geen andere beteekenis hebben dan **NVMVS ARKELENSIS**. Munt der heerlijkheid Arkel, en moeten op deze munt beschouwd worden als aanduiding der muntplaats Gorkum, in hoedanigheid van erfgenaam dezer heerlijkheid.

No. 2. Ryal (15 Shillingstuk).

Voorzijde: **M·PR·C·T·L·-REGINÆ·ELIZABET· D·G· ANGL· FR· Z·**. Dezelfde voorstelling als op den voorgaande Ryal, maar met **E** in den vlag.

Keerzijde: *IBS' AVT' TRANSIENS PER MEDIV' ILLORVM IBAT' T*. Geheel als voorgaande.

Plaat II, no. 3.

Het omschrift op de voorzijde luidt volledig: *MARIA principissa Chimaii ad legem Reginae ELIZABETHAE dei gratia Angliae Francorum etc.* (*MARIE* prinses van Chimay op den voet (der munten) van *ELISABETH* bij de genade Gods Koningin van Engeland, Frankrijk etc. (geslagen)).

De keerzijde voert wederom de spreuk als op No. 1 en als muntteken *T* (Arkel), het teeken van Gorinchem.

MARIE VAN BRIMEU heeft met het munten dezer stukken haar doel, om ze als goede, gangbare Engelsche munten te doen circuleeren, wel bereikt; tot op heden werden zij in Engeland steeds als origineele Engelsche Ryals van Koningin *ELIZABETH* beschouwd.

In het werk van *RUDING*³⁾ beschrijft deze den Ryal hierboven onder No. 2 beschreven (*RUDING*, deel II, p. 356) en beeldt hem af op plaat X. 1.

Zijn beschrijving, die hij op pagina 356 geeft, luidt als volgt: *ELIZAB · D · G · ANG · FR · Z · M · PR C' A · I' REGINA ·* (ziet den *L'* voor *REGINA* voor *I* aan) en verklaart de beteekenis der letters *MPCAI* als volgt: *MAGNAE PROVINCIAE CAPTAE AVSPICIIS ILLIVIS ·* en slaande op het in bezit nemen van Virginia door Sir *WALTER RALEIGH* in 1594.

Dit zelfde stuk beschrijft *KENYON*⁴⁾ op pag. 126.

De Ryal, welken ik hierboven onder No. 1 op plaat I, no. 2 heb vermeld, wordt door *KENYON* eveneens op pag. 126, no. 85, beschreven en op plaat XII, no. 85, afgebeeld.

³⁾ *ROGERS RUDING. Annals of the Coinage of Great Britain.* London 1840. 3 dln.

⁴⁾ *ROBERT LLOYD KENYON. The gold coins of England.* London 1884.

Zijne beschrijving van de voorzijde luidt: ELIZABET · ANGL · MA · D · G · PC · A — L · · REGINÆ (sic).

Op de keerzijde muntteeken A, aan het einde van het omschrift N.

KENVON is het met de beteekenis der letters met RUDING niet eens, want hij schrijft: „The legends on the obverses of these two coins have not been explained”.

De Ryal, door mij onder No. 1 beschreven, waarvan zich ook een exemplaar in het British Museum bevindt, is hetzelfde exemplaar, hetwelk van uit de Engelsche verzamelingen DIMSDALE, DURRANT, CUFF, Lord HASTINGS, NASH, MONTAGU en MURDOCH in de verzameling van GILBERT C. DRABBLE kwam en uit die verzameling, welke 4 Juli 1939 te Londen verkocht werd, door mij werd verworven en nu een plaats heeft gevonden in het Cabinet des Médailles van de Bibliothèque Royale te Brussel.

De Ryal, onder No. 2 beschreven, is het exemplaar, dat in de verzamelingen BRICE, MONTAGU, MURDOCH voorkwam en naar ik verneem zich thans in het British Museum bevindt.

Andere exemplaren zijn tot op heden toe niet bekend.

Over MARIE VAN BRIMEU, prinses van Chimay, gravin van Megen, en hare munten kan men uitgebreide bijzonderheden vinden bij: PROSPER CUYPERS. *Notices sur les monnaies du comté de Megen* in de *Revue numismatique belge* 1851; P. O. VAN DER CHILS. *De Munten der Leenen van de voormalige hertogdommen Brabant en Limburg*. Haarlem 1862 en L. M. ROLLIN COUQUERQUE. *La Monnaie du Roi ANTOINE de Portugal à Gorinchem (Gorcum)*. Amsterdam 1905.

De volgende munten van MARIE VAN BRIMEU zijn tot op heden bekend:

a. Sovereign (30 Shillingstuk), nabootsing van de

Sovereigns van Koningin MARY van Engeland (1555—1558).

Voorzijde: MARIA · A · BRI : D : G · PRINC · — D : CHIMAY · CONT · D · MÆG. De vorstin op een troon gezeten, aan haar voeten het wapen van Brimeu.

Keerzijde: NON · VIDI · VNQVAM — IVSTVM DERELICTVM. Groote roos, in het hart het gevierendeelde wapenschild van MARIE VAN BRIMEU.

PROSPER CUYPERS, pl. XII. 1; v. d. CHIJS, pl. III. 21; ROLLIN COUQUERQUE, texte pag. 83.

b. Rosenobel, nabootsing van de Rosenobels van EDUARD IV, Koning van Engeland (1461—1483).

Voorzijde: M̄TR × T × B × PRI × D × ḠBI × CO · DDÆ TOLÆ · ED · WTRD × REG × TNG. De koning in het schip, waartegen een roos, het gevierendeelde wapenschild van MARIE VAN BRIMEU houdend, op den vlag een (omgekeerde) 8 (Brimeu).

Keerzijde: (kroon) ĪC × TVT × TR̄NSIENS × PER × M̄EDIVM × ILLORV × IBTT. Zon op versierd kruis, in de hoeken van het kruis gekroonde luipaarden.

PROSPER CUYPERS, pl. XII. 2; v. d. CHIJS, pl. III. 22; ROLLIN COUQUERQUE, texte pag. 83.

c. Ryal (15 Shillingstuk). Aan het begin van dit artikel onder No. 1 beschreven.

d. Ryal (15 Shillingstuk). Onder No. 2 beschreven.

Vervolgens bestaat er nog een Nobel met verbasterde omschriften, die ik hieronder nog vermelden zal.

Het recht om te munten baseerde de prinses van Chimay op het muntrecht door haar voorouders te Megen uitgeoefend.

Zij verkreeg in 1584 van de stad Gorinchem toestemming om aldaar een munthuis in te richten.

De Staten-Generaal kwamen al spoedig tegen haar Munt in verzet en ontkenden haar muntrecht en bedreigden zoowel haar als de stad Gorinchem, die behalve aan de prinses van Chimay, eveneens aan Koning D. ANTONIO van Portugal gelegenheid tot munten gaf en ook voor eigen rekening sloeg, met vervolging en de muntmeesters met strenge straffen. (Zie hierover het hierboven geciteerde werk van ROLLIN COUQUERQUE, die dezen strijd zeer uitvoerig behandelt).

De Gravin van Megen, behalve door het optreden van de Staten-Generaal eveneens door de manipulaties der muntmeesters te Gorinchem, die hoe langer hoe meer met het gehalte der munten knoeiden, bevreesd, riep in 1587 haar muntmeester uit Gorinchem terug.

De verschillende stappen, door de Staten-Generaal tegen Gorinchem en de muntmeesters aldaar gedaan, vinden wij in de bovenbeschreven munten van MARIE VAN BRIMEU op treffelijke wijze gedocumenteerd.

Het begin van haar muntslag is de prachtige Sovereign met haar vollen naam en wapens.

Daarop volgt de Rosenobel, de nabootsing van de Rosenobels van Koning EDUARD IV van Engeland, die men bij den eersten oogopslag voor een Engelsche munt zou kunnen houden, maar die bovendien nog haar naam (alhoewel afgekort) en haar wapen draagt.

Vervolgens de beide Ryals of 15 Shillingstukken, die door de geheimzinnige afkortingen van haar naam en titel tot op heden voor goede Engelsche Ryals gehouden werden.

In 1587 vinden wij den muntmeester J. VAN EVERDINGEN

te Megen, waar hij voor MARIE VAN BRIMEU, hoewel zeer kort, gemunt zou hebben.

Het heeft hem aldaar in een zeer vervallen omgeving zeer zeker aan muntwerktuigen en aan bekwame stempelsnijders ontbroken.

Hoogst waarschijnlijk werd aldaar de Nobel, nabootsing van de Nobels van Koning HENDRIK VI van Engeland (1422—1461), met geheel verbasterde omschriften geslagen, die afgebeeld is bij PROSPER CUYPERS, pl. XII, fig. 3, en bij v. d. CHJJS, pl. III. 25. De munt voert op de voorzijde, tusschen de zeer verbasterde omschriften, zeer sprekend de letters $\Omega \text{ T R B}$, de beginletters van haar naam MARIE BRIMEU.

Een andere nabootsing van de Nobels van Koning HENDRIK VI, een varieteit van het hierboven vermelde stuk, wordt afgebeeld en beschreven in den Catalogus der verzameling FR(EDZESS) (verkoopling J. SCHULMAN, Oct. 1911, pl. V. 868), en op die veiling voor het Kon. Penningkabinet aangekocht.

In Gorinchem, waar VAN EVERDINGEN zulke fraaie munten voor haar vervaardigde, is deze Nobel zeer zeker niet geslagen, zooals PROSPER CUYPERS en v. d. CHJJS aannemen, en ik geloof met vrij groote zekerheid deze aan het munt-huis te Megen te kunnen toeschrijven.

De bovenstaande uiterst belangrijke serie gouden munten van MARIE VAN BRIMEU, prinses van Chimay, gravin van Megen, geeft wel een duidelijk beeld van den hardnekkigen strijd, dien de Staten-Generaal na de afzwering van Koning PHILIPS moesten voeren om het muntrecht en het munten geleidelijk in goede banen te leiden.

Het munthuis te Gorinchem bleef nog tot 1591 werken, in welk jaar deze Munt gesloten werd.

Amsterdam.

M. SCHULMAN.

1.

1.

2.

2.

3.

3.